

Олег Рибчинський

Аналіз програм збереження культурної спадщини України

Цю публікацію видано за підтримки Європейського Союзу в рамках проекту "CHOICE: культурна спадщина і сучасність".
За зміст цієї публікації відповідають виключно партнери-виконавці, і її жодним чином не можна вважати такою, що відображає погляди Європейського Союзу.

choice

Cultural Heritage:
Opportunity for Improving Civic
Engagement

АНАЛІЗ ПРОГРАМ ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ

Олег Рибчинський

Цю публікацію видано за підтримки Європейського Союзу в рамках проекту “CHOICE: культурна спадщина і сучасність”. За зміст цієї публікації відповідають виключно партнери-виконавці, і її жодним чином не можна вважати такою, що відображає погляди Європейського Союзу.

Культурна спадщина України складається з широкого спектру містобудівних та архітектурних пам'яткових об'єктів. Актуальні проблеми їхнього збереження, реставрації та розвитку зумовлюють необхідність розробки таких науково-обґрунтованих програм, які сприятимуть розширенню та деталізації пам'ятко-охоронного законодавства в напрямку збереження культурної спадщини; вдосконаленню стандартів науково-проектної документації; вирішенню соціальних проблем, збільшенню рівня інвестицій та економічного розвитку історичного міста.

В Україні спостерігаємо неналежне та споживацьке ставлення до культурної спадщини, а відсутність програми дослідження та розвитку пам'яток, сприяє спотворенню та фрагментації історико-культурного ландшафту міста.

Актуальність теми

Актуальність теми дослідження визначають наступні положення:

1. Формування перспективного майбутнього культурної спадщини України зумовлює необхідність визначення такого плану дій, який передбачає її продуманий, послідовний і гармонійний розвиток.

2. В умовах зростання вимог до оживлення культурної спадщини, як відображення матеріальних засобів та духовного життя суспільства, важливо не порушувати її традиційного характеру. Збереження та відродження матеріальної та нематеріальної спадщини повинно ґрунтуватися на принципах реставрації, реконструкції, модернізації, регенерації та ревалоризації. Отже, на сучасному етапі виникає необхідність розробки інноваційних варіантів оживлення культурної спадщини.

3. Сучасний спосіб розвитку гуманітарної сфери України зумовлює необхідність одночасності вирішення соціально-економічних проблем та збереження культурної спадщини. Для розв'язання цієї задачі необхідно вибрати відповідні методики та розробити теоретичні моделі оживлення культури.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблеми збереження та дослідження пам'яток аналізували Горбик В.О., Денисенко Г.Г., Скрипник П.І.ⁱ, Опалько Ю.В.ⁱⁱ, Андрус Г.О.ⁱⁱⁱ, Червінський А. І.^{iv} Досвід збереження культурної спадщини у Великій Британії, США, Канаді проаналізувала Катаргіна Т.І.^v Юридичні аспекти охорони культурної спадщини розкриті в праці Курило Т.В. «Правова охорона культурної спадщини України».^{vi} Нормативно-законодавчу базу з питань охорони пам'яток в Україні аналізувала Малишева О.В.^{vii}

У згаданих працях аналізують окремі аспекти та проблематику збереження культурної спадщини. Натомість аналіз проблем пам'ятко-охоронної діяльності та план дій для оживлення культурної спадщини залишилися поза увагою або не стали предметом окремого аналізу.

Головні документи щодо збереження культурної спадщини.

Україна ратифікувала такі міжнародні документи:

1. Європейська культурна конвенція від 19.12.1954 р.;
2. Конвенція про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності від 14.11.1970 р.;
3. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини від 16.11.1972 р.;
4. Конвенція про охорону архітектурної спадщини Європи 03.10.1985 р.;
5. Європейська конвенція про охорону археологічної спадщини (переглянута) від 16.01.1992 р.;
6. Європейська ландшафтна конвенція від 20.10.2000 р.;
7. Ризька хартія про автентичність та історичну реконструкцію культурної спадщини від 24.10.2000 р.;
8. Конвенція про охорону підводної культурної спадщини від 02.11.2001 р.

9. У 2008 році Україна приєдналась до Конвенції ЮНЕСКО про охорону нематеріальної культурної спадщини (Закон України від 06.03.2008 № 132 «Про приєднання України до Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини»)
10. Конвенція ЮНЕСКО про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження, ухвалена 33-ю Генеральною конференцією ЮНЕСКО (2005 р.) у Парижі й набула чинності в 2007 р.

Українська законодавча база та нормативне забезпечення.

1. У Конституції України 1996 року зафіксовано загальний обов'язок держави, органів місцевого самоврядування, громадян, а також юридичних осіб – суворо дотримуватись правового режиму виявлення, збереження, використання, вивчення і популяризації культурної і природної спадщини. У першому розділі Конституції України, а саме у статтях 11 та 12, записано: а) Українська держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України, б) Україна дбає про задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які проживають за межами держави. У другому розділі статті 66, встановлено: «Кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки».

2. Закон України «Про охорону культурної спадщини» регулює правові, організаційні, соціальні та економічні відносини у сфері охорони культурної спадщини з метою її збереження, використання об'єктів культурної спадщини у суспільному житті, захисту традиційного характеру середовища в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь.

3. Закон України «Про охорону археологічної спадщини» регулює відносини, пов'язані з охороною археологічної спадщини України як невід'ємної частини культурної спадщини людства, вразливого і невідновлюваного джерела знань про історичне минуле, а також визначено права та обов'язки дослідників археологічної спадщини.

4. Закон України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» визначає процедури контролю та загальний порядок переміщення культурних цінностей за державний кордон України, а також надає перелік того, що відповідно до законодавства України є культурною цінністю і підлягає захисту з боку держави.

5. Закон України «Про архітектурну діяльність» визначає правові та організаційні засади здійснення архітектурної діяльності і спрямований на формування сприятливого життєвого середовища, досягнення естетичної виразності, економічної доцільності і надійності будинків, споруд та їх комплексів.

6. Закон України «Про планування і забудову територій» встановлює правові та організаційні основи планування, забудови та іншого використання територій і спрямований на забезпечення сталого розвитку населених пунктів з урахуванням громадських і приватних інтересів.

7. Закон України «Про перелік пам'яток культурної спадщини, що не підлягають приватизації» зазначено, що пам'ятка може бути приватизована лише за умови укладення майбутнім власником з відповідним органом охорони культурної спадщини попереднього договору про укладення в майбутньому охоронного договору на пам'ятку (її частину) з викладенням його істотних умов, у тому числі щодо цільового використання пам'ятки, робіт, які майбутній власник зобов'язується провести на пам'ятці з метою утримання її в належному стані.

8. Закон України «Про культуру» визначає правові засади діяльності у сфері культури, регулює суспільні відносини, пов'язані із створенням, використанням, розповсюдженням, збереженням культурної спадщини та культурних цінностей, і спрямований на забезпечення доступу до них.

Критерії визначення пам'яток зафіксовані в постанові Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 р. № 1760 «Про затвердження Порядку визначення категорій пам'яток для

занесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України».

Для пам'яток національного значення сформульовано такі критерії:

- пам'ятки національного значення є особливою історичною або культурною цінністю і повинні відповідати критерію автентичності, а також принаймні одному з таких критеріїв:
- справили значний вплив на розвиток культури, архітектури, містобудування, мистецтва країни;
- безпосередньо пов'язані з історичними подіями, віруваннями, життям і діяльністю видатних людей;
- репрезентують шедевр творчого генія, стали етапними творами видатних містобудівників, архітекторів чи інших митців;
- були витворами зниклої цивілізації чи мистецького стилю.

Пам'ятки місцевого значення повинні відповідати таким критеріям:

- вплинули на розвиток культури, архітектури, містобудування, мистецтва певного населеного пункту чи регіону;
- пов'язані з історичними подіями, віруваннями, життям і діяльністю видатних людей певного населеного пункту чи регіону;
- є творами відомих містобудівників, архітекторів або інших митців;
- є культурною спадщиною національної меншини чи регіональної етнічної групи.

Отже, українська законодавча база у сфері збереження культурної спадщини синхронно узгоджується з міжнародною практикою у згаданій темі.

Аналіз закордонного досвіду у сфері збереження культурної спадщини.

У Великій Британії накопичено позитивний досвід державної та приватної співпраці. У 1992 р. почала діяти концепція управління державною власністю — «Приватна фінансова ініціатива» (Private Finance Initiative). З представниками приватного сектора укладають довгострокові контракти і угоди на надання послуг, а однією з головних умов є зобов'язання інвестиційного характеру.^{viii}

Валентина Холодок, досліджуючи зарубіжний досвід довірчого управління об'єктами історико-культурної та природної спадщини констатує, що у Великій Британії збереженням історичної і культурної спадщини опікується не лише уряд, а й церква, монархія, національний траст, групи "друзів", а також залучаються окремі громадяни. Серед безлічі важливих і актуальних форм охорони національної спадщини особливе місце належить довірчому управлінню.^{ix}

Досвід соціалізації культурної спадщини розкриває у своїх дослідженнях Ольга Надирова.^x Вона зокрема зауважує, що «У Франції існує поняття «педагогіка культурної спадщини» як міждисциплінарний напрям, котрий поєднує в собі: педагогіку, психологію, етику, право, історію, маркетинг та інші галузі».^{xi} Поняття педагогіки культурної спадщини розширює обізнаність місцевої громади щодо ресурсів спадщини, впроваджується через навчальні та просвітницькі уроки, тренінги семінари, відвідування музеїв, історичних дільниць, тощо. Ольга Надирова відзначає, що у Франції громадські організації в більшості працюють зі школярами та студентською молоддю, організовують просвітницькі заходи, які зазвичай є інтерактивними і поєднують теорію з дослідженнями на природі та практичними заходами: – відвідування музеїв, історичних місцевостей, пам'яток архітектури; – мапування історичних дільниць міста; майстер-класи з виготовлення національних традиційних виробів або копіювання відомих скульптурних та архітектурних творів; – анімація культурної спадщини; – семінари, тренінги, зустрічі з практиками та відомими особистостями; – волонтерські роботи з виконання нескладних реставраційних робіт та археологічних розкопів.^{xii} Отже, у Франції збереження та гармонійний розвиток пам'яток історії та культури залежить від стану високого рівня освіти, широкого спектра інформаційних джерел та популяризаторських заходів з використанням наукової та популярної літератури, використання наукового потенціалу фахівців різноманітних галузей знань.^{xiii}

У дисертаційному дослідженні Ольга Надирова фіксує, що *«Яскравим прикладом місцевої співпраці ЮНЕСКО, ІКОМОС, ICCROM та міської ради є проект пов'язаний з м. Нансі на сході Франції. Нансі визнано історичним містом, яке налічує 240 пам'яток історії та архітектури. Цікавим в цьому проекті є те, що окрім основних робіт по ремонту та реставрації історичного центру міста в результаті співпраці з міською радою була збудована туристична трамвайна лінія, маршрут котрої охоплює всі шедеври міста. З виїздом на місця реставрації ІКОМОС організувало декілька симпозіумів, які пригорнули увагу багатьох науковців, а також меценатів. Успішно було проведено інформаційно-розважальні заходи для місцевого населення з метою залучення їх до волонтерських робіт на об'єктах.»*^{xiv}

Ольга Надирова формулює важливий висновок, що багатовіковий досвід Франції у формуванні ефективної пам'ятко-охоронної системи може бути частково використаний і в українських реаліях. Зокрема пропонується:

- покращити законодавство України (виокремити положення про кожен з окремих типів культурної спадщини та акумуляцію в одному законодавчому документі всіх законодавчих засад оподаткування, умов управління, випадки кримінальної та адміністративної відповідальності, регулювання відносин з приватними власниками пам'яток культурної спадщини);

- перейняти деякі методи роботи громадських організацій (організація днів культурної спадщини в співпраці з державними органами влади та освітніми закладами);

- покращити інформаційно-пропагандистську роботу спрямовану як на місцеве населення так і на туристів.^{xv}

В працях закордонних дослідників щодо збереження культурної спадщини багато уваги приділяється проблемам розвитку сучасного світу та класичних принципів реставрації. Наприклад, професор Богуслав Шмигін (Польща) аналізуючи сучасні умови та можливості реставратора констатує, що дуже часто вимоги інвестора вимагають від реставратора серйозних поступок від класичних основ реставрації, що може спричинити фізичне руйнування пам'ятки.^{xvi} Відтак, під час пристосування пам'яток до сучасних потреб виникає загроза для збереження автентичності об'єктів.

На особливості збереження спадщини також впливають регіональні технічні та фінансові чинники, філософія реставраційних підходів, місцеві традиції та релігія. На цю проблему звернув увагу професор Анджей Томашевський (Польща). Він вважає, що одним з шляхів вирішення проблеми збереження спадщини в сучасному світі є розвиток інтегрованої реставрації. За А. Томашевським *«інтегрована ревалоризація ансамблю або історичного міста є важкою та складною проблемою. Повинно дійти до інтеграції сил та компетенцій чотирьох співпрацюючих груп, які тільки разом можуть досягти позитивного результату. Це є представники: реставрації пам'яток; містобудівельники, дизайнери середовища, проектанти комунікацій; дослідники історичної, технічної, просторової, громадської та господарської структури; міські громади та представники влади.»*^{xvii}

Методичні аспекти ревалоризації культурної спадщини історичних міст розробив професор Едмунт Малахович (Польща). Зокрема у його праці «Реставрація і ревалоризація архітектури в ансамблях та ландшафті» він визначає такі напрямки діяльності ревалоризації: ліквідація джерел небезпеки та знищення, покращення технічного стану міських структур, покращення стандартів та умов життя, покращення естетичної якості ансамблю.^{xviii}

Реставраційна практика в сучасному світі буде успішною, якщо опиратиметься на сформовану громадську думку. На цьому наголошує польський реставратор Цезарій Глушек (Польща) досліджуючи реставраційні стратегії та громадську діяльність при ревалоризації руїн замку в Рабштині: *«всі долучені до ідеї ревалоризації замку у Рабштині є глибоко переконані, що він має особливе значення для місцевої громади. Вважають, що організація турнірів, конкурсів та інших форм рекреації та відпочинку намагаються переконати жителів олькушської землі, що рабштинський замок має не лише особливу культурну цінність, але також економічну для цілого регіону. На всіх них лежить обов'язок його порятунку та збереження в якомога кращому стані для майбутніх поколінь.»*^{xix}

В сучасному світі активно змінюються підходи, мета та цілі збереження спадщини. Все більше уваги приділяється проблемам збереження культурного ландшафту, нового будівництва в охоронній зоні і навколо пам'ятки, використанню комп'ютерних технологій в дослідженні та реставрації пам'яток, активного використання архітектурної спадщини для соціокультурних цілей.^{xx}

Аналіз діяльності пам'ятко-охоронних установ України.

З метою ефективного функціонування системи управління, обліку і фінансування пам'яток культури у 2002 році створили Державну службу охорони культурної спадщини, яка тривалий час діяла у складі Міністерства культури і підпорядковувалася йому. Відповідно до указу Президента України від 15 березня 2006 року «Про Державну службу з питань національної культурної спадщини» на її основі створили Державну службу з питань національної культурної спадщини. Основними завданнями Державної служби з питань національної культурної спадщини стали: участь у межах своєї компетенції у реалізації державної політики у сфері охорони культурної спадщини та музейної справи; здійснення в межах своєї компетенції державного управління та забезпечення координації діяльності органів виконавчої влади у зазначеній сфері; здійснення державного контролю і нагляду за додержанням вимог законодавства з питань охорони культурної спадщини та музейної справи; виконання регуляторних та дозвольно-реєстраційних функцій у сфері охорони культурної спадщини та музейної справи; забезпечення розвитку міжнародного співробітництва у зазначеній сфері.

Органи охорони культурної спадщини місцевого самоврядування вповноважені: популяризувати пам'ятко-охоронну діяльність на відповідній території; організовувати науково-методичну, експозиційно-виставкову та видавничу діяльність; організація досліджень об'єктів культурної спадщини; участь в організації підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників у сфері охорони культурної спадщини.^{xxi}

Так, проблемам охорони історико-культурної спадщини в сучасній Україні присвячена дисертаційна робота Ірини Комарницької «Охорона та збереження пам'яток історії та культури в Україні 1991-2012 рр.: Історіографія». Автор аналізує роль окремих громадських організацій у відновленні пам'яток храмового зодчества; проблеми використання споруд релігійними конфесіями; зазначає, що об'єкти архітектури та містобудування стають найчастіше предметом полеміки, громадських обговорень на сторінках преси, на засіданнях місцевих органів самоврядування; вказує на порушення під час надання документації на забудову і руйнування пам'яток задля продажу землі, на якій вони розташовані; звертає увагу на розмитість визначення «історико-культурний заповідник», відсутність у заповідників прав органів охорони пам'яток, як на своїх територіях, так і в охоронних зонах, невирішеність питання про надання преференцій та пільг заповідникам при оподаткуванні, неврегульованість відносин між органами виконавчої влади й управлінням майном і діяльністю заповідників.^{xxii}

Удосконаленню механізмів державного регулювання у сфері охорони історико-культурної спадщини присвячена дисертаційна робота Валерія Мещерякова «Механізми державного регулювання у сфері охорони історико-культурної спадщини та пам'яток архітектури в регіонах». Наприклад, аналізуючи світовий досвід збереження пам'яток культури та архітектури В. Мещеряков наголошує на необхідності створення некомерційної національної трастової організації в Україні. Положенню про цю організацію необхідно законодавчо закріпити, а саме:

- Створення заохочувальної системи для меценатів, які жертвують фінансові кошти для збереження об'єктів спадщини;
- Заборона ділити отриманий трастом від використання об'єкта спадщини прибуток серед своїх засновників і членів;
- Дотримання принципу невідчуженості, тобто гарантування того, що об'єкт спадщини передається у вічне користування в інтересах усіх громадян;

- Звільнення трасту від податків на майно, оскільки об'єкт спадщини перебуває у довірчому управлінні і використовується в інтересах суспільства, куди доступ до нього гарантується;
- Передача прав на довірче управління об'єктами спадщини.^{xxiii}

Також Валерій Мещеряков слушно зазначає, що існує нагальна потреба в переосмисленні підходів до розуміння та аналізу взаємодії органів влади, громадськості та приватного сектору у сфері збереження та охорони історико-культурної спадщини та пам'яток архітектури. Відтак, слід посилити роль спільних інститутів співпраці (Громадських, консультативних, експертно-методичних рад), до основних функцій яких варто віднести всебічне забезпечення участі широкої громадськості у формуванні та реалізації державної політики у сфері культури шляхом: активної участі у процесах розробки законодавчих та інших нормативно-правових актів з охорони історико-культурної спадщини в регіонах та належного контролю за їх виконанням; популяризації культурних цінностей на місцевому та регіональному рівнях; організації інспектування за зберіганням та реставрацією ОКС; внесення пропозицій щодо складання та постійного оновлення на базі національного охоронного реєстру переліку (державного опису) важливих культурних цінностей як державних, так і приватних, можливе вивезення яких означало б значне збідніння національної культурної спадщини та інші заходи.^{xxiv}

В результаті аналізу Валерій Мещеряков формулює основні чинники, які перешкоджають ефективному регулюванню органами державної влади сфери культурної спадщини:

- Норми законів часто не мають оформленого підзаконними актами механізму реалізацій, та є розпливчастими для прямої дії;
- Неналежний контроль за виконанням чинних законів, нормативно-правових актів та прийнятих рішень у пам'ятко-охоронній сфері;
- Низький рівень обізнаності та правової компетентності фахівців у сфері охорони культурної спадщини (не знання ними законів, що діють у галузі та їх основного змісту);
- Відсутність чіткої та цілісної організаційно-управлінської вертикалі у цій сфері, а також системності та координації в діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування при виконання нагальних робіт із охорони та збереження історико-культурної спадщини;
- Недостатній контроль з боку органів влади усіх рівнів за порушенням пам'ятко-охоронного законодавства;
- Невпорядкованість та незавершеність системи обліку об'єктів культурної спадщини;
- Недостатнє визначення джерел фінансового забезпечення заходів з охорони об'єктів культурної спадщини національного та місцевого значення;
- Неefективна робота місцевих органів влади щодо запровадження інноваційних проектів з питань охорони та популяризації культурної спадщини;
- Відсутність умов для запровадження корпоративної та приватної культури благодійництва та меценатства;
- Слаба оцінка дій влади щодо охорони історико-культурної спадщини представниками громадськості;
- Неналежний рівень співпраці державних і громадських інституцій.^{xxv}

Визначенню ролі ЮНЕСКО в охороні та збереженні культурної спадщини присвячена дисертація Владлени Литовченко.^{xxvi} Авторка зазначає, що *«Перспективним напрямком співробітництва з ЮНЕСКО щодо охорони і збереження є розробка державних цільових програм збереження культурної спадщини на регіональному рівні. Такі програми повинні включати у себе питання збереження культурної спадщини того чи іншого регіону або території і сприяти запровадженню тих форм збереження та популяризації культурної спадщини, які виявили свою ефективність у праці ЮНЕСКО. Метою подібних програм має стати розроблення і здійснення комплексу науково-дослідних, ремонтно-реставраційних, природоохоронних, інформаційних, фінансово-економічних заходів для забезпечення збереження, використання та популяризації об'єктів культурної спадщини, створення нових*

туристичних маршрутів та сучасної туристичної інфраструктури регіонів України. Іншим перспективним напрямком співпраці України та ЮНЕСКО у культурно-охоронній сфері є підготовка кадрів. У цьому плані держава за активної підтримки ЮНЕСКО та інших міжнародних організацій повинна сприяти підготовці фахівців та підвищенню кваліфікації кадрів у сфері збереження об'єктів культурної та природної спадщини шляхом впровадження відповідних фахових дисциплін у спеціалізованих вищих навчальних закладах.»^{xxvii}

Отже, в результаті аналізу діяльності пам'ятко-охоронних установ слід зазначити такі ключові проблеми: - неналежний контроль за виконанням чинних законів; - низький рівень обізнаності та правової компетентності фахівців у сфері охорони культурної спадщини; - неналежний рівень співпраці державних установ і громадських організацій.

Аналіз регіональних програм збереження культурної спадщини.

Останніми роками з'явилася практика опрацювання та втілення регіональних програм збереження культурної спадщини. Пропонується оглянути анотації цих програм.

Державна цільова програма збереження культурної спадщини та розвитку туристичної інфраструктури м. Глухова Сумської області на 2012-2016 роки затверджена постановою Кабінету міністрів України від 20 липня 2011 р. N 814. Основними завданнями Програми є: - забезпечення виготовлення проектно-кошторисної документації щодо реставрації, ремонту, пристосування, консервації, реабілітації та музеєфікації об'єктів культурної спадщини, упорядкування зон охорони пам'яток; - виконання робіт з реставрації, ремонту, пристосування, консервації, реабілітації та музеєфікації об'єктів культурної спадщини, упорядкування зон охорони пам'яток; - проведення реконструкції (будівництва) ремонту інженерних мереж та споруд, що впливають на стан збереження об'єктів культурної спадщини; - упорядкування вулиць і площ історичного ареалу міста; - перенесення за межі історичного ареалу міста будівель, що не відповідають традиційному характеру його середовища; - забезпечення збереження природоохоронних об'єктів та рекреаційних зон.

Програма збереження культурної спадщини Тернопільського району на 2012 – 2015 рр. затверджена рішенням районної ради від 15 червня 2012 року №231. Для реалізації програми сформульовано такі завдання: - провести інвентаризацію 232 пам'яток (археології, історії та монументального мистецтва, архітектури та містобудування, садово-паркового мистецтва, ландшафтних); - провести комплексну інвентаризацію збереженості іконостасів, іконопису, скульптури, стародруків тощо в 3-х церквах - пам'ятках архітектури; - провести інвентаризацію аварійних пам'яток археології, історії та монументального мистецтва, архітектури та містобудування; - провести інвентаризацію 3 пам'яток садово-паркового мистецтва; - створити електронну базу даних про об'єкти культурної спадщини району в тому числі: картографічні, геодезичні, бібліографічні, архівні матеріали, фотографії об'єктів (фотоальбоми), тематичні каталоги; - розробити електронні паспорти на 232 об'єкти культурної спадщини (археологічні, історичні, монументального мистецтва, архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва, ландшафтні).

Програма збереження культурної спадщини Кременецького району на 2016 – 2020 роки зазначена в розпорядженні голови районної державної адміністрації від 22 січня 2016 року № 22 – од. . Для реалізації програми сформульовано такі завдання: - провести інвентаризацію 345 пам'яток археології, історії та монументального мистецтва, архітектури та містобудування, садово-паркового мистецтва (2017 рік – 211 пам'яток археології, історії, монументального мистецтва; 93 пам'ятки архітектури та містобудування; 6 пам'яток садово-паркового мистецтва; 35 іконостасів в комплексі з іконами, стародруками тощо); - провести виявлення об'єктів культурної спадщини та натурне визначення їх меж, потужності культурного шару, вивчення об'єктів (обстеження, визначення предмета охорони, фотофіксація, складання облікової картки, короткої історичної довідки, акту технічного стану); - провести інвентаризацію аварійних пам'яток археології, історії та монументального мистецтва, архітектури та містобудування; - популяризувати об'єкти культурної спадщини

шляхом видання каталогів, довідників та іншої друкованої продукції, організовувати фотовиставки; - виготовити та встановити охоронні дошки на пам'ятках.

Комплексна програма збереження та використання пам'яток культурної спадщини Закарпатської області на 2016 – 2020 роки затверджена рішенням Закарпатської обласної ради 22.12.2015 №91. Основними завданнями програми є: - забезпечення державного обліку та контролю за збереженням і використанням об'єктів культурної спадщини; - проведення на сучасному інформаційному рівні паспортизації об'єктів культурної спадщини; - створення електронної бази паспортів; - розроблення наукової проектно-кошторисної документації для проведення ремонтно-реставраційних робіт з метою виведення із аварійного стану пам'яток архітектури національного, місцевого значення, особливо пам'яток дерев'яної сакральної архітектури; - проведення експертної оцінки виготовленої проектно-кошторисної документації для виконання робіт з консервації, реставрації, ремонту, реабілітації та облаштування протипожежної і охоронної сигналізації, блискавкозахисту на пам'ятках архітектури національного та місцевого значення; - проведення безпосередньо робіт з консервації, реставрації, ремонту, реабілітації та облаштування протипожежної і охоронної сигналізації, блискавкозахисту на пам'ятках архітектури національного, місцевого значення, пам'ятках дерев'яної сакральної архітектури, інших об'єктах культурної спадщини; - сприяння залученню інвестицій для збереження, ремонту, реставрації, реабілітації, музеєфікації і використання пам'яток; - створення на території області розвинутої інфраструктури науково-дослідних, проектних, ремонтно-реставраційних організацій для збереження пам'яток культурної спадщини; забезпечення укладання охоронних договорів між відповідним органом охорони культурної спадщини та власниками (уповноваженими ними органами) і користувачами пам'яток; проведення робіт, пов'язаних із спорудженням пам'ятників та пам'ятних знаків (у тому числі проведення конкурсу відповідно до Наказу Державного комітету України з будівництва та архітектури, Міністерства культури і мистецтва від 30 листопада 2004 року №231/806), меморіальних дошок та впорядкування могил визначним діячам науки, культури та мистецтва, загиблим захисникам України; сприяння відродженню традиційних промислів Закарпаття в галузі художньої кераміки, художньої обробки дерева, художньої обробки металу та інших видів народних промислів; надання фінансової підтримки у розвитку їх матеріально-технічної бази; сприяння залученню об'єктів культурної спадщини до національних та світових туристичних маршрутів; розвиток міжнародного співробітництва у сфері охорони культурної спадщини; - удосконалення законодавчого забезпечення охорони та збереження об'єктів культурної спадщини; - систематичний контроль та нагляд за технічним і художньо-естетичним станом пам'яток.

Програма збереження об'єктів культурної спадщини Запорізького району на 2016-2020 роки затверджена на п'ятій сесії Запорізької районної ради Запорізької області 31.03.2016, № 19. Основними завданнями програми є: - забезпечення належного державного обліку та контролю за збереженням і використанням об'єктів культурної спадщини; - складання облікової документації встановленого державного зразку на пам'ятки археологічної спадщини, які пройшли інвентаризацію у 2013 році; - укладання охоронних договорів на пам'ятки археологічної спадщини; - встановлення охоронних знаків та дошок на пам'ятки культурної спадщини; - поліпшення технічного стану пам'яток історії та архітектури, проведення капітальних та поточних ремонтно-реставраційних робіт на цих об'єктах культурної спадщини; - проведення пошуково-дослідницької роботи з метою виявлення нових пам'яток культурної спадщини, складання відповідної облікової документації на них; - широке ознайомлення населення з об'єктами культурної спадщини Запорізького району, популяризація пам'ятко-охоронної справи, залучення підростаючого покоління до заходів зі збереження пам'яток історії та археології; - включення до туристичних маршрутів об'єктів, що мають особливу історичну та культурну цінність.

Отже, в результаті огляду регіональних цільових програм слід зазначити такі ключові проблеми та недоліки: - програми відображають формальний підхід до збереження та розвитку культурної спадщини; - завдання поставлені у програмах не враховують

можливостей співпраці із громадами та недержавними організаціями; - в програмах неналежно засвідчено проблеми оживлення культурної спадщини або її соціалізації.

Аналіз діяльності громадських організацій у сфері збереження культурної спадщини.

З метою збереження, реставрації, вивчення та пропаганди пам'яток історії та культури, а також контролю за додержанням законодавства про їх охорону і використання 21 грудня 1966 року було створено Українське товариство охорони пам'яток історії та культури (УТОПІК). Товариство є добродійною науково-творчою громадською організацією. Для поглибленої розробки окремих напрямків роботи УТОПІК була створена низка наукових та культурно-просвітницьких центрів: Науково-дослідний центр «Часи козацькі», Культурологічний центр УТОПІК, Український центр біографічної некрополістики. З 1991 року діє спільна структура НАН України та УТОПІК – Центр пам'яткознавства. Товариство традиційно проводить широку просвітницьку діяльність: виступило засновником і видавцем інформаційно-методичних бюлетенів «Пам'ятки України: історія та культура» (1969-1989, з 1989 року – всеукраїнський науковий часопис) та «Вісник УТОПІК» (1997-2003). З ініціативи Товариства у 1992 році був відновлений науковий історико-філологічний журнал «Київська старовина» – колишній друкований орган Київської Старої Громади (1882-1906). Нині УТОПІК видає всеукраїнський часопис «Відлуння віків» (з 1994 року) та кілька наукових і науково-популярних видавничих серій. В межах пам'ятко-охоронних програм Товариства проводяться численні публічні та наукові заходи, покликані привернути увагу як офіційних органів, так і широкої громадськості до пам'яткознавчої і пам'ятко-охоронної проблематики.^{xxviii}

Щоб звернути увагу громадськості на теми розвитку міста, проект «Муніципальний розвиток та оновлення старої частини міста Львова» від 2012 року організовує «Майстерню міста». Щоліта, в червні в публічному просторі встановлюється спеціально для цього збудований відкритий павільйон, який протягом двох-трьох тижнів служить креативним місцем для різних заходів міської тематики. Тут проходять доповіді, семінари, виставки, освітні проекти для дітей та молоді, кінопокази. За допомогою різних засобів мешканців ознайомлюють з різноманітними темами, зокрема реставрацією, поведінням з історичними будівлями, залученням громадян до прийняття рішень, мобільністю тощо. Презентації «Майстерні міста» вже відбулися у Львові, Чернівцях, Одесі, Києві та Івано-Франківську. За чотири роки «Майстерня міста» стала ефективною платформою, що активно приєє співпраці між громадськими організаціями, громадськими ініціативами, міською адміністрацією, а також митцями, майстрами та усіма, хто цікавиться темою міста.^{xxix}

Можливість участі підприємств, закладів науки, освіти та культури, громадських організацій, громадян в охороні культурної спадщини у сфері збереження культурної спадщини України є зафіксована у статті 11 Закону України «Про охорону культурної спадщини», а саме: *«Підприємства усіх форм власності, заклади науки, освіти та культури, громадські організації, громадяни сприяють органам охорони культурної спадщини в роботі з охорони культурної спадщини, можуть встановлювати шефство над об'єктами культурної спадщини з метою забезпечення їх збереження, сприяють державі у здійсненні заходів з охорони об'єктів культурної спадщини і поширенні знань про них, беруть участь у популяризації культурної спадщини серед населення, сприяють її вивченню дітьми та молоддю, залучають громадян до її охорони.*

Українське товариство охорони пам'яток історії та культури сприяє залученню широких верств населення до участі в охороні культурної спадщини, здійснює пропаганду культурної спадщини і законодавства про її охорону, громадський контроль за її збереженням, використанням, консервацією, реставрацією, реабілітацією, музеєфікацією та ремонтом, сприяє роботі органів охорони культурної спадщини.

Незалежні групи спеціалістів з ініціативи об'єднань громадян, органів охорони культурної спадщини, а також інших органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування за рахунок їх власних коштів або на громадських засадах можуть

здійснювати громадську експертизу з питань охорони культурної спадщини. Висновки даної експертизи можуть враховуватися органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування при прийнятті відповідних рішень згідно із законом.»^{xxx}

Отже, в результаті аналізу діяльності громадських організацій у сфері збереження культурної спадщини слід зазначити такі ключові проблеми: - недовіру громадських організацій до органів державного управління; - відсутність системності та координації дій у сфері збереження культурної спадщини; - відсутність логічних зв'язків між споживачем культурної спадщини – громадою – фахівцями у сфері збереження культурної спадщини – органами державного управління; - проблемними залишаються підтримка владних структур приватних ініціатив та генерування соціальної активності. Нажаль, сьогодні культурна спадщина України не є ключовим фактором для утвердження колективної самоповаги, згуртованості та не стала каталізатором соціально-економічного відродження.

Актуальні проблеми пам'ятко-охоронної діяльності.

1. Найбільшою проблемою є фінансування пам'ятко-охоронної діяльності. Відсутність державного програмного фінансування спричиняє занепад та втрату історико-культурних пам'яток.

2. Неякісний контроль за виконанням чинних законів та правових актів з боку пам'ятко-охоронних органів. Порушення законодавства з питань охорони та використання історико-культурної спадщини набули системного характеру, а порушники не несуть належної відповідальності.

3. Згідно ратифікованих конвенцій, рекомендацій UNESCO і Ради Європи актуальною для України є проблема формування реєстрів культурної спадщини. В Україні більшість історико-культурних пам'яток не мають науково опрацьованої облікової документації.

4. Розробка науково-методичних засад формування цифрового ресурсу пам'яток культури, технологія формування цифрових каталогів. Опрацювання каталогу віртуальної реконструкції та ключових національних культурних ресурсів.

5. Створення відповідних умов для розвитку культури, сприяння відродженню традиційної народної творчості, художніх промислів та ремесел, культурних традицій національних меншин.

6. Серйозною проблемою є брак системності та координації у діяльності органів державної влади зі збереження історико-культурної спадщини. На думку Юрія Опалько *«Розпорошеність управлінських функцій між Міністерством культури і туризму України, Міністерством будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України, іншими відомствами унеможливорює забезпечення комплексного державного керівництва охороною, використанням і відновленням культурної спадщини. Представниками громадських організацій та фахівцями вже багато років висловлюється думка щодо необхідності створення окремого, самостійного центрального органу виконавчої влади з цих питань. Це міг би бути окремий орган державного управління (Державний комітет з охорони історико-культурної спадщини, або ж Департамент охорони культурної спадщини у складі уряду».*^{xxxi}

7. Відсутність сприятливого клімату для залучення приватних коштів у відновлення культурної спадщини. Відсутні податкові пільги для спонсорів та благодійників.

8. Відсутність довіри та співпраці між органами державної влади та недержавними організаціями.

9. Органи державної влади не проводять регулярні консультації з мешканцями щодо проблем, потреб і побажань у сфері збереження культурної спадщини.

10. Немає програми, яка пов'язує способи збереження та розвитку культурної спадщини із елементами соціального планування.

11. Відсутність підтримки місцевою владою приватних ініціатив у сфері збереження та розвитку культурної спадщини.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ.

Діяльність у сфері збереження культурної спадщини повинна ґрунтуватися на якісній комунікації між представниками різних професій. В сфері збереження культурної спадщини якісні зміни настануть тоді, коли всі учасники процесу будуть згуртовано співпрацювати. Тому, кооперація фахівців різних галузей та органів місцевої влади повинна бути підтримана громадою, громадськими організаціями та активістами. Успішне, планове та гармонійне відродження культурної спадщини можливе за умови узгодженості дій між підприємницькою діяльністю та сформованою позицією місцевої громади. Рекомендується впроваджувати практику інтеграції громадян до процесів збереження культурної спадщини. Наприклад, уповноважувати громадян приймати спільні рішення в суспільних інтересах розвитку територіальної спадщини і громадського простору.

Процес формування ставлення місцевої громади до проблем збереження культурної спадщини варто скеровувати в такі напрямки: розвивати та популяризувати знання про особливості спадщини конкретного історичного міста, розробити програму збереження історичного ландшафту та правил регулювання забудови, консультувати мешканців щодо методів та способів збереження спадщини. Місцеві органи влади повинні переконати місцеву громаду, що культурна спадщина міста має велике значення для його розвитку.

До збереження культурної спадщини необхідно залучати такі інституції, які будуть незалежні від державних фінансових джерел. На культурну політику повинні впливати науковці та громадські організації, і їхня думка повинна мати не просто дорадчий, а вирішальний голос у питання збереження культурної спадщини. Окрім того, ці незалежні науковці та громадські організації повинні мати визнання місцевої громади, для якої збереження культурної спадщини є пріоритетом.

В містах слід впроваджувати такі проекти які спільно організовують місцеві мешканці. Для того щоб змінити незадовільний стан розвитку культури у малих містах та містечках, необхідно відродити характерну для конкретного поселення історично-сформовану сферу економічної діяльності, розвивати напрямок надання послуг для місцевих жителів та гостей. Сьогодні, багато мешканців відірвані від активного життя міста, збереження культурної спадщини не має соціальної опори, що ставить під загрозу реалізацію програм збереження культурної спадщини. Тому, необхідно відновлювати зв'язки між владою та мешканцями, між різними віковими та соціальними групами. Актуалізація історичних сфер діяльності властивих для поселення вирішить проблему створення нових робочих міст. Важливим чинником культурного розвитку будуть освітні програми, що залучать до цієї сфери діяльності небайдужих та ініціативних людей, заохотять їх до проведення фестивалів, волонтерських таборів, семінарів, конференцій, освітньо-туристичних заходів, днів міста, відзначення важливих історичних дат, пов'язаних з історією міста, регіону та країни.

ⁱ Горбик В.О., Денисенко Г.Г., Скрипник П.І. Пам'ятки України: проблеми збереження і дослідження. – Київ: Інститут історії України НАН України, 1994. – 42 с.

ⁱⁱ Опалько Ю.В. Збереження культурно-історичної спадщини в Сучасній Україні: проблеми та перспективи. // Стратегічні пріоритети. – Київ, 2007. - № 1(2). – С. 83-88

ⁱⁱⁱ Андрес Г.О. Охорона культурної спадщини України в контексті світових інтеграційних процесів (друга половина XX – поч. XXI ст.): Автореф. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства за спец.: 26.00.05 – музеєзнавство, пам'яткознавство / Г.О. Андрес. – К., 2009. – С.11.

^{iv} Червінський А. І. Актуальні проблеми збереження та охорони пам'яток архітектури Івано-Франківщини. // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя, 2012. – Вип. XXXIV. – С. 48-53

- ^v Катаргіна Т.І. Збереження культурної спадщини у Великій Британії, США, Канаді (історія і сучасність). – Київ: Інститут історії України НАН України, 2003. – 186 с.
- ^{vi} Курило Т.В. Правова охорона культурної спадщини України. – Л.: Львівський юридичний інститут МВС України, 2005. – 156 с.
- ^{vii} Малишева О.В. Нормативно-законодавча база з питань охорони пам'ятників в Україні: проблеми та шляхи вирішення / О.В. Малишева // Актуальні проблеми державного управління. – Харків: Магістр, 2006. - № 1(27). – С. 109-116
- ^{viii} Шилепницький П.І. Дослідження природи державно-приватного партнерства // Регіональна економіка. - Київ, 2010. - № 3. – С. 187-194
- ^{ix} Холодок В. Довірче управління об'єктами історико-культурної та природної спадщини: зарубіжний досвід. // Вісник Національної академії державного управління. – Київ, 2012. - С. 284.
- ^x Надирова О. Деякі форми та методи виховання поваги до пам'яток історії та культури (Досвід Франції). // Сіверянський літопис. – Чернігів, 2009. N 2/3. – С. 145 -150
- ^{xi} Надирова О. Деякі форми та методи виховання поваги до пам'яток історії та культури (Досвід Франції). // Сіверянський літопис. – Чернігів, 2009. N 2/3. – С. 147
- ^{xii} Надирова О. Деякі форми та методи виховання поваги до пам'яток історії та культури (Досвід Франції). // Сіверянський літопис. – Чернігів, 2009. N 2/3. – С. 148
- ^{xiii} Надирова О. Деякі форми та методи виховання поваги до пам'яток історії та культури (Досвід Франції). // Сіверянський літопис. – Чернігів, 2009. N 2/3. – С. 149
- ^{xiv} Надирова О.В. Діяльність державних і громадських організацій Франції по збереженню культурної спадщини (1991 – 2004 рр.). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – Київ, 2009. - С. 18
- ^{xv} Надирова О.В. Діяльність державних і громадських організацій Франції по збереженню культурної спадщини (1991 – 2004 рр.). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – Київ, 2009. - С. 19
- ^{xvi} Szymgin B. Doktryny i zasady konserwatorskie a współczesne możliwości ich realizacji // Ochrona Zabytkow 49/4 (195), 1996. - S. 349
- ^{xvii} Tomaszewski A. Na przełomie tysiącleci :międzynarodowa sytuacja konserwacji zabytkow Ochrona Zabytkow 50/2, 1997. – s.107.
- ^{xviii} Małachowicz E. Konserwacja i rewitalizacja architektury w zespołach i krajobrazie. Wrocław: Oficyna wydawnicza politechniki wrocławskiej, 1994. – 324-325
- ^{xix} Głuszek C. Zamek Rabsztyn – rewitalizacja ruin. Właściwy kierunek konserwatorskiego i społecznego działania. // Ochrona i konserwacja ruin zamkowych. Wybrane problemy i przykłady. Pod redakcją Bogusława Szmygina. Warszawa – Lublin: Polski Komitet Narodowy Międzynarodowej Rady Ochrony Zabytkow ICOMOS, 2013. – S. 22
- ^{xx} Minuto G. Architectural conservation in Genoa. // Heritage and successful town regeneration. Report of the Halifax Colloquy (United Kingdom). Architectural heritage Reports and Studies, No. 14 Strasbourg 1989 - P.76-80.
- ^{xxi} Про місцеве самоврядування: Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР // Відом. Верховної Ради. – 1997. - №24. – С. 170.
- ^{xxii} Комарницька І.Ю. Охорона та збереження пам'яток історії та культури в Україні 1991 – 2012рр.: Історіографія. – Переяслав-Хмельницький, 2013. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. - С.10-11
- ^{xxiii} Мещеряков В. В. Механізми державного регулювання у сфері охорони історико-культурної спадщини та пам'яток архітектури в регіонах. – Київ, 2016. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління. - С.169

-
- ^{xxiv} Мещеряков В. В. Механізми державного регулювання у сфері охорони історико-культурної спадщини та пам'яток архітектури в регіонах. – Київ, 2016. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління. - С.185
- ^{xxv} Мещеряков В. В. Механізми державного регулювання у сфері охорони історико-культурної спадщини та пам'яток архітектури в регіонах. – Київ, 2016. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління. - С.189-190
- ^{xxvi} Литовченко В.В. Роль ЮНЕСКО в охороні та збереженні культурної спадщини в Україні (1954- 2010 рр.). – Київ, 2014. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. 242 с.
- ^{xxvii} Литовченко В.В. Роль ЮНЕСКО в охороні та збереженні культурної спадщини в Україні (1954- 2010 рр.). – Київ, 2014. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – С. 177.
- ^{xxviii} http://pamjatky.org.ua/?page_id=420
- ^{xxix} <http://www.urban-project.lviv.ua/ua/gtz-projects/robota-z-gromadskisty/maisternia-mista>
- ^{xxx} Стаття 11 в редакції Закону N 2245-IV (2245-15) від 16.12.2004
- ^{xxxi} Опалько Ю.В. Збереження культурно-історичної спадщини в Сучасній Україні: проблеми та перспективи. // Стратегічні пріоритети. – Київ, 2007. - № 1(2). – С. 84